
RAZGOVOR O MOGUĆNOSTIMA KULTURNE SARADNJE

Krsto Bulajić: Dozvolite mi da predložim da danas — posle čitavog niza akcija koje su bile vezane za ovu kulturnu manifestaciju, i razgovora koje smo do sada imali — na ovom skupu pokušamo da izvučemo neke konkretne predloge i zaključke za buduću saradnju, kako sa Afričkim institutom za kulturu, tako i za bilateralnu kulturnu saradnju sa mnogim afričkim zemljama.

Biću slobodan da iznesem nekoliko predloga i ideja u vezi s tom budućom saradnjom. Prije svega, htio bih da kažem da mi razvijamo bilateralnu saradnju sa velikim brojem afričkih zemalja i da smo do sada zaključili sporazume o kulturnoprosvetnoj saradnji sa 23 afričke države, dok sa pet afričkih zemalja već godinama realizujemo dugogodišnje programe kulturne saradnje.

Ova saradnja imala je raznovrsne oblike i sadržaje, od priredbi muzičkih i folklornih ansambala do filmskih manifestacija, izložbi slika, i slično. Na osnovu tih programa i u našu zemlju je dolazio veliki broj muzičkih, folklornih ansambala, izložbi, itd. Isto tako, nastojali smo uvek da na međunarodne kulturne manifestacije koje organizujemo, bilo da je reč o festivalu pozorišta, muzike, filma, ili o raznim seminarima, konferencijama, i sl. pozivamo zemlje Afrike. Čini mi se da ne bih pogrešio ako kažem da je Jugoslavija, kroz te kulturne manifestacije, odigrala u izvesnom smislu, ulogu mosta preko koga su afričke zemlje stupile u kontakt prema evropskim zemljama. Bilo je slučajeva da su po prvi put iz Afrike dolazile određene pozorišne grupe, i kad su se pojavile na Bitefu ili na

---

nekoj sličnoj kulturnoj manifestaciji, onda su bile pozivane na gostovanja i u evropske zemlje — što govori da je Jugoslavija i tu imala funkciju mosta prema razvijenom svetu, i uvodila u njega kulturu Afrike.

Kulturnoprosvetnu saradnju sagledali smo iz dva ugla. Nastojali smo, pre svega, da se međusobno bolje upoznamo, a potom, smo tu saradnju sagledali u funkciji razvoja, kulturnog razvoja tih zemalja i, pre svega, njihovih nacionalnih institucija i nacionalnih kapaciteta.

Moram da kažem da smo prilično uradili na upoznavanju kulture afričkih naroda, mada je to još uvek nedovoljno; da smo ipak angažovali jedan broj naših naučnoistraživačkih institucija, koje su dosta sistematski pratile ono što se dešavalo i na afričkom tlu, naročito poslednjih godina; da imamo već nekoliko magistara koji su proučavali afričku kulturu; da smo imali veliki broj emisija na našim televizijskim programima. Više naših televizijskih centara slalo je svoje ekipe da snimaju život u Africi, da snimaju i kulturne institucije, razne festivale; da je na našoj televiziji vrlo često bilo afričkih filmova, koje smo dobijali preko afričkih ambasada ovde ili drugim putem; da smo organizovali čitav niz razgovora o problemima afričke kulture. Podsećam da je prošle godine u Dubrovniku bio organizovan jedan takav skup pod nazivom *Kultura u funkciji razvoja*, u kome su učestvovali i eminentne ličnosti iz Afrike; da se u našim časopisima, kulturnim političkim, i drugim, često objavljuju napisi posvećeni afričkoj kulturi — evo npr. u poslednjem broju *Socijalizma*, koji je organ Saveza komunista Jugoslavije, objavljen je članak Stevana Majstorovića, posvećen upravo problemima afričke kulture; da smo radili dosta, mislim prema našim mogućnostima, na prevođenju antologija i pojedinačnih književnih dela afričkih pisaca; da smo formirali ovde u Beogradu muzej Afričke umetnosti, koji je tako organizovao rad da pomalo postaje, da tako kažem, jedna vrsta centra afričke kulture, jer se, pored izloženih eksponata organizuju i razna predavanja, seminari. Kad bi se sve to sabralo, čini mi se da bi se moglo reći da smo ulagali prilično napora u tome pravcu — mada je to sve još uvek nedovoljno; mi se još uvek nalazimo na početku organizovanijeg posla na tom planu.

Hteo bih, takođe, da kažem da smo mi u proteklom periodu dosta radili na obrazovanju kadrova iz Afrike i da je u našoj zemlji, na našim univerzitetima, do sada oko 2.800 afričkih građana završilo studije i specijalizacije. U proseku to je oko 90 do 100 studenata iz svake od zemalja južno od Sahare, što, smatram,

nije malo. Pored toga, bilo je razume se i obuke kadrova po drugim osnovama, kao na primer oko 900 učenika srednje škole iz Nigerije, veliki broj kurseva sa raznih područja, kao što je poljoprivreda, i drugo. Ali, poslednjih godina sve su češći zahtevi iz afričkih zemalja da se obrazuju kadrovi upravo za područje kulture — da se omogući školovanje na Univerzitetu umetnosti, da se obuče kadrovi za rad na filmu, konzervaciji i sl. Tako da smo, čini mi se, došli u fazu kada možemo malo organizovanije da radimo i u oblasti obrazovanja kadrova upravo za potrebe kulture i razvoja kulturnih institucija u tim zemljama. A, bez obzira na to na kom su fakultetu ovi studenti studirali, mislim da oni zaista mogu da postanu značajna spona u kulturnoj saradnji između naših zemalja: naučili su naš jezik, upoznali se s našom kulturom i kulturnim vrednostima. Na žalost, moram da kažem da nismo uspeli da održavamo redovan i kontinuirani kontakt sa svim tim studentima, bivšim studentima, koji danas obavljaju i odgovorne funkcije u oblasti kulture u mnogim zemljama. Naš zajednički zadatak je da tu slabost, koju smo inače uočili, prevaziđemo upravo sa stanovišta jačanja međusobne saradnje u svim oblastima, pa i na području kulture i obrazovanja.

Kroz dosadašnju praksu smo već utvrdili moguća područja saradnje, kao što su: izdavačka delatnost, film, razmena ansambala, muzeologija, arheologija, saradnja među univerzitetima. Upravo na osnovu stečenih iskustava sada možemo u nekim područjima učiniti mnogo više. Ove konkretne akcije, omogućavaju razmenu iskustava radi formulisanja kulturne i obrazovne politike u našim zemljama. Koliko sam ja pratio, skupovi koji se održavaju u Africi na nivou ministara, omogućili su formulisanje zajedničkog prilaza i kulturnoj i obrazovnoj politici, ali to su toliko složeni problemi — to vidimo i iz naše sopstvene prakse, gde sada vršimo već četvrtu reformu obrazovanja, i gde, isto tako, stalno radimo na formulisanju kulturne i naučne politike — tako da bi, imajući u vidu potrebe našeg sopstvenoga razvoja, bilo vrlo korisno da se razmenjuju mišljenja i o tim pitanjima, a ne samo o konkretnim akcijama.

Vi ste i sami toliko puta isticali da su obrazovni sistem a i kulturna politika, još dosta opterećeni nasleđem prošlosti. A toga ima i kod nas. Evo, kad biste pogledali programe na katedrama svetske književnosti na našim univerzitetima, verovatno biste tamo našli vrlo malo afričke, azijske i latinoameričke književnosti.

Verujem da će ova kulturna manifestacija, i ova izložba knjiga naterati mnoge od nas da raz-

mišljamo u tom pravcu i da vidimo šta bi trebalo da menjamo i da popravljamo. A isto je, sigurno, i sa višim programima. I vi studirate Šekspira, i druge zapadne pisce, kao što to i mi radimo, a verovatno da se u programima univerziteta Afrike i Azije, ne nalazi jugoslovenska književnost.

Mislim da bi nam sada mogao biti zajednički zadatak kako da formulišemo jedan takav, da tako kažem, mali projekat koji bi uneo u programe na univerzitetima upravo ovo o čemu sam sada govorio.

Govoreći o mogućnostima produbljenije saradnje želeo bih da istaknem jedan primer: poslednjih godina uspostavili smo zaista koristan kontakt sa Afričkim institutom za kulturu i lično sa gospodinom Kosuom, generalnim direktorom toga Instituta, koji je i doprineo da dođe do ovakve kulturne manifestacije koja nas sada nagoni na razmišljanje o programiranju kulturne saradnje sa afričkim zemljama.

Ja sam već govorio, i gospodinu ambasadoru, da je verovatno za mnoge afričke zemlje teško da svaka posebno organizuje, na primer, izložbe slikarstva, knjiga, ili neku drugu akciju. Jedna inicijativa ovoga Instituta mogla bi biti organizovanje zajedničkih izložbi, na primer, zemalja — Istočne Afrike, Centralne Afrike, Zapadne Afrike, nekoliko — reprezentativnih izložbi u kojima bi učestvovala sve te zemlje. A kad se već jedanput postavi takva izložba — ne mislim samo za Jugoslaviju, onda bi ona zaista mogla, kad već dođe u Jugoslaviju, da obiđe i čitav niz susednih i drugih zemalja. Tako bi se uštedeo i trud i sredstva, a postigao možda daleko veći efekat, pogotovu što bi te manifestacije mogle biti propraćene nizom predavanja poznatih stručnjaka. Lično sam se uverio da bismo preko ovog Instituta, ili sličnih instituta koji već postoje u Africi (kao što je Institut za muzeologiju, Institut za razvijanje nacionalnih jezika), i ovakvim načinom saradnje zaista mogli mnogo da uradimo na unapređivanju međusobne saradnje, na prezentiranju umetnosti i kulture, na uspostavljanju tešnje saradnje između naučnoistraživačkih i drugih institucija na ovom području.

Hteo bih sada da kažem nešto o jednom području saradnje na kome smo svi, na neki način kao nesvrstane zemlje, zemlje u razvoju, obavezni da aktivno učestvujemo. Naime, kao što je poznato, na poslednjem sastanku nesvrstanih zemalja odlučeno je da se napravi akcioni program preporuka za kulturnu i naučnu saradnju između nesvrstanih i zemalja u razvoju, koji bi bio prezentiran i prihvaćen na ministarskoj konferenciji nesvrstanih zemalja

1981. godine. Mi smo sačinili predlog koji nije, tako da kažem, oficijelan, nije verifikovan, i koji mislimo da bi mogao biti platforma za pripremu takvoga programa — o čemu ćemo mi diskutovati, pre svega, u našoj zemlji. Ali, pošto sam čuo da će se održati konferencija ministara kulture Afrike u junu mesecu, gde će se sigurno govoriti i o tim problemima, mislili smo da bi bilo vrlo korisno da ih upoznamo na neki način i sa ovim našim razmišljanjima i gledanjima na mogućnosti saradnje, kao što bismo bili zainteresovani da pošaljemo, ukoliko je to moguće, i posmatrača iz naše zemlje, na tu konferenciju, da se upozna sa svim idejama, predlozima i merama koje će se tamo razmatrati.

Inače, verujemo da Afrički institut za kulturu može dosta da učini na pripremi tog akcionog programa.

Vidim još jednu mogućnost za saradnju, a to je kroz sistem Ujedinjenih nacija za razvoj. Tamo će se, iduće godine, formulisati novi programi za narednih četiri-pet godina. Koliko je meni poznato, uvek u toj vrsti programa pojedine zemlje planiraju i pojekte sa područja kulture, obrazovanja, formiranja nacionalnih institucija kulture. Čini mi se da bi u okviru tih projekata, bilo da su nacionalnoga ili regionalnoga karaktera, mogli da ostvarimo još tešnju saradnju, u smislu angažovanja određenih stručnjaka, konsultanata, ovo što već radimo, donekle, i u međusobnoj saradnji.

Evo, želeo sam, u ovoj uvodnoj reči da ukažem na neke mogućnosti i područja saradnje, i na puteve te saradnje, kako bilateralne tako i multilateralne. Mogućnosti su velike — i naše želje su, sigurno, dosta velike, a ipak, moramo nekako biti i realni u svemu tome.

Bazil Kosu: Mislim da mi ne ostaje mnogo da kažem posle ovoga veoma detaljnog, opširnog i preglednog izlaganja koje je dao gospodin Bulajić. Mislim da je on praktično obuhvatio sva pitanja, da je ukazao na ono što je do sada urađeno na planu bilateralne saradnje, da je takođe, ukazao i na neke važne elemente multilateralne saradnje, i da se sada pred nas postavlja osnovno pitanje — šta uraditi? Jer, s obzirom da je bilateralna saradnja manje-više rešeno pitanje, preostaje da vidimo šta još možemo da uradimo na planu multilateralne saradnje. Meni se čini da ne smemo da izgubimo iz vida, u trenutku kada budemo odlučivali o toj saradnji na multilateralnom planu, ono što ste Vi već rekli, naime da je Jugoslavija poslužila kao most između Afrike i nekih evropskih zemalja, u oblasti kulture i obrazo-

vanja. I takođe, da kažem da bismo mi posebno želeli da Jugoslavija igra ulogu koju je započela da igra i na političkom planu, pa da bude taj most, ta spona između nesvrstanih zemalja, ne samo u oblasti kulture nego i u drugim oblastima.

Meni se čini da je svima poznato, ali ipak želim još jednom da ponovim da je Jugoslavija zemlja koja je veoma poznata u Africi, i na drugim kontinentima, izuzetno cijenjena zemlja, zna se da se Jugoslavija bori za razvoj drugih zemalja, afričkih zemalja, i da u neku ruku utiče, veoma mnogo, na sve veću solidarnost, koja jača među afričkim zemljama. Drugim rečima, da je Jugoslavija ta koja uči afričke zemlje kako treba biti sve više i više solidaran i kako jačati svoje redove, kako koristiti ta sredstva koja su na raspolaganju za prevazilaženje teškoća u kojima se mnoge zemlje danas nalaze. Mi po tome mnogo cenimo Jugoslaviju, i zahvalni smo Jugoslaviji.

Danas smo ovde okupljeni da vidimo šta se može uraditi na kulturnom planu. Ekonomskih teškoća, naravno, ima, i tu Jugoslavija ima svoju veliku ulogu, i tu je Jugoslavija razvila veliku aktivnost, ali nije na nama da o tome diskutujemo; postoje druge institucije i druge organizacije koje su zadužene za to pitanje. Kada je reč, znači, o kulturi treba videti i konkretno šta možemo da učinimo, u ovoj situaciji kada afričke zemlje pokušavaju da prezentiraju svoju kulturu, ne samo Jugoslaviji nego čitavom svetu. Afrika počinje da se organizuje na tom planu, kulturnom. Poznato je da se Afrika bori da se otme uticaju metropola, koji se još uvek veoma mnogo oseća kada je reč o kulturnim inicijativama koje unose u naše sredine. Mislim da mi sada upravo tražimo te nove elemente na kojima bismo hteli da zasnivamo našu kulturnu saradnju, i tu je veoma važno da se povežemo sa nesvrstanim zemljama. Mi imamo vrlo mnogo afiniteta međusobno, i jedni i drugi želimo da potvrdimo kulturno nasleđe, kulturni identitet. Prema tome, u borbi protiv inicijativa koje nam još uvek dolaze iz metropola, mislim da ima dosta prostora i da je neophodno da se povežemo i da unesemo i koherentnost, i sistematičnost, i da povežemo ono što nas zbližava, kako bismo tu saradnju zaista mogli da obogatimo i da joj damo novu težinu.

Kada je reč o kulturnoj politici, sve afričke države žele — to je nešto sasvim sigurno prisutno — da prime na sebe odgovornost, kao i kada je u pitanju organizovanje te kulturne politike, konkretnih akcija, kada je reč o definisanju i unapređenju te politike, pa i saradnje sa drugim zemljama. Znači, svest postoji,

i potrebno je da svaka država preuzme na sebe odgovornost. U tom smislu je i Organizacija afričkog jedinstva (OAJ) usvojila jednu povelju o saradnji u oblasti kulture, nauke i obrazovanja između svih afričkih zemalja. U toj povelji tačno se precizira kako afričke zemlje treba zajednički da deluju i u kom cilju. Znači, mi smatramo da je neophodno ujediniti napore kako bismo mogli da prevaziđemo određene teškoće sa kojima se sukobljavamo u oblasti kulture i obrazovanja. Činjenica je, naravno, da je naša tradicionalna kultura veoma često bila potisnuta od strane kolonizatora, da imamo sad kulturu koja se u neku ruku 'nakalemila' na našu autohtonu kulturu. Ima jako mnogo problema i teškoća, i mi smatramo da ćemo upravo u okviru ovog našeg, Afričkog instituta uspeti da te probleme malo bliže proučimo, uočimo, i da zajednički tražimo rešenja.

Postoje različite inicijative — zbog toga smo i došli na ideju da organizujemo ovaj Institut, jer inicijative su pokretala privatna lica, a nekada i oni koji nisu baš bili naklonjeni ovakvom kursu programiranja kulturnih akcija i unapređenja kulture, koji smo mi odabrali. Znači, svako je prilazio sa nekog svoga aspekta, neko je to individualno posmatrao, a opet, i pojedine države su to, takođe, posmatrale individualno, vodeći računa o svom kontekstu, o svom razvoju. A mi smo smatrali da bi trebalo ujediniti sve te napore, na međunarodnom planu, da bismo mogli kao Afrika, kao afričke zemlje da delujemo na međunarodnom planu — da, pre svega, treba da ujednačimo naše stavove, prilaze, razmišljanja, unutar našeg kontinenta. Znači, da različito na međunarodnom planu ne nastupamo u okviru različitih institucija, zastupajući različite pozicije i stavove. I zbog toga smo, kažem formirali ovaj Institut, u okviru koga smo počeli da usklađujemo naše pojedinačne stavove. Mislimo da delujemo pre svega, u funkciji ove pozadine i na taj način tražimo najpovoljnija rešenja za probleme.

E sada, nama je potrebno da delujemo i u okviru UNESKO-a, u okviru drugih međunarodnih organizacija, na planu nesvrstanih. A mi smo rekli — delovaćemo na svim tim planovima jedino ako budemo postigli (mislim, to je jedno objašnjenje ove Konferencije koju sad pripremamo) dogovor među nama, ako približno naša stanovišta i vidimo i izdvojimo ono što nam je zajedničko, što bi moglo da bude naš zajednički stav, naše zajedničko istupanje na međunarodnom planu. A naša je deviza — da jedinstvo predstavlja snagu, kohezija isto tako; čime samo možemo da pridobijemo poštovanje, i ukoliko dođemo do konsenzusa na nivou Afrike, steći ćemo veće poverenje čitavog sveta.

Mi, na nivou našeg Instituta, periodično radimo program, plan, u kome izdvajamo prioritetne zadatke kako bismo mogli kasnije da tražimo i sredstva, i partnere, i načine na koje ćemo saradivati jedni s drugima i na međunarodnom planu. Recimo, naš Institut se obraća međunarodnim instancama i moli za saradnju, pomoć, za oblike, različite partnere itd. I onda, zahvaljujući toj pomoći, ta saradnja može i da se konkretizuje, i korisna je obostrano. U tom smislu je program Ujedinjenih nacija za razvoj, veoma konkretno prisutan kod nas i veoma interesantan. Jer, na naš zahtev, na zahtev Instituta oni su došli i počeli da saraduju sa nama konkretno. A inače, što se tiče UNESKO-a, on je odavno prisutan i mogu da kažem da se radi o jednoj kontinuiranoj saradnji; mi smo tom saradnjom zadovoljni.

U tom kontekstu treba shvatiti i ovu Konferenciju ministara kulture Afrike — Vi ste govorili o tome — odnosno, to je jedna prilika koja omogućava ministrima kulture Afrike da se dogovore o svojim stavovima kako bi zajednički istupali u okviru međunarodnih organizacija, a posebno u UNESKO-u. Recimo, oni se uvek sastaju neposredno pre Generalne skupštine UNESKO-a, kako bi obradili različita pitanja i videli na koji način mogu da traže pomoć od UNESKO-a.

Pri tom, smatramo da je izuzetno značajno da se ostvari šira saradnja između nesvrstanih zemalja. Ja sam maločas govorio o afinitetima, o bliskosti — da ne govorim o tome da smo i na političkom planu veoma bliski, da je kultura veoma značajna osnova koja se odražava na ekonomska kretanja, na ekonomsku situaciju, da te neujednačenosti, odnosno raznolikosti u razvoju, takođe, dovode do nejednakosti u prezentiranju kulturnog blaga, zaostavštine. Neophodno je da se bolje upoznamo, da razmenjujemo iskustva, kako bismo bili delotvorniji kao nesvrstani. I zbog toga mislimo da nacrt o kome govorite, o saradnji sa Jugoslavijom, za nas više nema puki značaj bilateralne saradnje između Jugoslavije i pojedinih članica našeg Instituta. Za nas je to projekat koji treba šire sagledati.

Mislim, a siguran sam da to i iz Vašeg izlaganja proističe, da se ne smemo ograničiti na saradnju između pojedinih institucija, odnosno između pojedinih zemalja, pa čak i nesvrstanih, odnosno zemalja u razvoju, na saradnju između odgovornih, političkih ličnosti, odnosno direktora pojedinih institucija, već je potrebno da unesemo malo više širine u to i postignemo da narodi budu prisutniji jedni kod drugih. A da bismo u tome uspeli, moramo bolje da se poznajemo i da se razumemo, pri tom ne mislim samo na naše zemlje, u okvirima našeg

Instituta, niti na Jugoslaviju, nego na sve nesvrstane zemlje, na sve zemlje u razvoju. Kako jedan narod može da upozna drugi narod ukoliko se mi ne potrudimo da o tome narodu nešto govorimo, u raznim vidovima, i na razne načine.

Prema tome, iako se možda čini da bi najlakše bilo da sada, možda u okviru UNESKO-a, na primer, naš i odgovarajući Vaš institut razmene mišljenja, potpišu jedan zvaničan papir, dokument o saradnji i jedan drugome čestitaju, i da se na taj način završi čitava parada — upravo ova naša manifestacija govori suprotno. Neophodno je uključiti mnoge druge, ne samo odgovorne ličnosti, nego uopšte, publiku. I mislim da je veoma dobra ova Nedelja kulture, i da u tom smislu treba delovati, jer ćemo na taj način uvlačiti sve šire mase, koje će biti zainteresovane, koje će se zainteresovati za taj narod koji živi u nekoj drugoj zemlji, za njegov način razmišljanja. Mi smo toga bili veoma svesni sve vreme trajanja ove kulturne manifestacije. Osećali smo da nismo dali ono što se od nas očekivalo, jer vreme je bilo ograničeno, i da se možda više očekivalo od nas, da su želje bile veće, da su ljudi želeli više da saznaju o nama, a mi nismo bili u stanju da to sve kažemo. Jer, kažem, nije bilo dovoljno vremena, a možda bismo onda više učinili.

Prema tome, eho treba da se oseti u širim slojevima društva, da to ne bude samo na zvaničnom nivou, jer mi smo ovde predstavnici institucija i naroda, pa smo dakle samo jedan fragment. Znači, mi treba da prenesemo poruku dalje. Dakle, nije reč o pismima — najlakše je razmeniti pisma — ona su previše hladna, suvoparna, to nisu ti ljudski odnosi, ljudski kontakti koje mi želimo da ostvarimo u svetu nesvrstanih, u svetu zemalja u razvoju. Ukoliko svet nesvrstanih hoće da opstane, onda je potrebno da narod, a ne vlade, budu nesvrstani. Ukoliko želimo da se borimo za ostvarenje ciljeva nesvrstanosti, onda narod treba da bude nesvrstan, a ne valada koja nastoji da bude nesvrstana.

U tom smislu dao bih neke konkretne predloge. Mislim da bi bilo poželjno ako bismo mogli periodično organizovati manifestacije kao što je bila ova. I možda bismo mogli, isto tako, da razmišljamo o ideji da je proširimo i na druge republike. Mi se osećamo malo pritešnjeni; činjenica je da nismo mogli da odgovorimo na sve što se od nas očekivalo, ali znamo da postoje zahtevi i drugih republika, da i tamo budemo prisutni i da njihovi predstavnici takođe budu uključeni u ove aktivnosti. Mislim — to je jedan konkretan predlog — periodično ili redovno da se organizuje. Naravno, zavisi od sredstava kojima raspoložemo, ali bar jednom godišnje.

I drugo pitanje, vezano za ovo: postoji li mogućnost da nam Jugoslavija konkretno pomogne, pošto ste Vi u svom izlaganju pomenuli to, da ta manifestacija eventualno ide u druge, susedne zemlje — da li može da dâ takvu inicijativu zemljama susedima?

Hteo bih samo da napomenem da mi imamo slična iskustva sa latinoameričkim zemljama. Ja sam u novembru mesecu bio tamo i organizovali smo sličnu Nedelju. Znači, ta inicijativa može da se protegne i na druge zemlje. Mi razmišljamo sada, recimo, konkretno o tome da se uspostavljanje tih kontakata proširi na Aziju. U tom smislu čini nam se da bi ovaj projekat sa Jugoslavijom mogao da bude i jedno korisno iskustvo za neki širi program, koji bi obuhvatio sve nesvrstane zemlje.

Sada bih prešao na nešto konkretnije predloge, s obzirom da sam lično imao prilike da vodim razgovore na raznim nivoima, da sam imao različite sagovornike, pa mi se čini da postoji mogućnost da češće saradujemo i da unapređujemo tu saradnju i konkretno preduzmemo akcije, kako na bilateralnom tako i na multilateralnom planu, između Jugoslavije i Afrike. Mislim prvenstveno na četiri oblasti. Prva oblast je — istraživanje i obrazovanje; druga — stvaralačka delatnost i informisanje; treća — ovakve kulturne akcije i razmena, i četvrta oblast je kulturna saradnja — tu sad mislim šire, na nesvrstane zemlje.

Ja bih, ako dozvolite, naveo nekoliko primera koji su unekoliko i zaključci razgovora koje sam imao sa nekim sagovornicima ovde u Jugoslaviji. Naime, jedan od predloga za saradnju u oblasti istraživanja i obrazovanja, jeste da se razvije saradnja između Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka u Beogradu i Zagrebu sa našim Institutom. Oni bi mogli da saraduju na taj način, na primer, što bi nam prezentirali dokumentaciju iz koje bi se konkretno moglo videti koji su poslovi obavljani, šta je učinjeno na tom planu. Zatim, u okviru te saradnje između instituta mogli bi se utvrditi zajednički interesi za uporedne studije i razmenu stručnjaka. U tom smislu predloženo je da dva naučna radnika iz Jugoslavije dođu u Dakar i borave u Dakaru, da saraduju u jednom istraživanju. Takođe, dva naučna radnika iz našeg Instituta mogli bi da dođu u Jugoslaviju i da zajedno sa jugoslovenskom ekipom obave istraživački rad.

Vi ste i sami istakli da ima sve više zahteva da se obrazuju ljudi iz oblasti kulture, i da ti zahtevi sve češće dolaze iz afričkih zemalja koje su članice našeg Instituta, a i uopšte. Na tom se planu, objektivno govoreći, sve više ak-

tiviramo. Mi imamo jedan regionalni centar za kulturnu akciju, čije je sedište u Lomeu, u Togou, koji, u stvari, organizuje postdiplomsko obrazovanje. Mi smo želeli da Jugoslavija pošalje jednu ekipu nastavnog osoblja, specijalista (naknadno bismo videli kako bi ona trebalo da bude sastavljena), na mesec dana, da učestvuje u radu s ekipama koje mi imamo. Oni ne bi, u pravom smislu reči, bili nastavno osoblje koje bi predavalo pojedine discipline, već bi se od njih očekivalo da unesu neke nove momente, elemente u ono što se već obrađuje. Jer, postoji jedna stalna ekipa nastavnog osoblja, iz afričkih zemalja, a u njihov rad uključujemo delegacije iz različitih zemalja. Za sada su te misije dolazile iz Francuske, Kanade, Švajcarske i Belgije, a voleli bismo da i Jugoslavija bude prisutna.

To je jedno. Inače, sa UNESKO-om i Ujedinjenim nacijama mi razmišljamo o mogućnosti osnivanja jednog drugog centra koji bi pokrивao Istočnu Afriku i čije bi sedište bilo u Lusaki.

Zatim, saradnja u oblasti bibliotekarstva i obrazovanja bibliotečkog kadra: mi, recimo, ne znamo da koričimo knjige; dovoljno je da dva deteta upotrebe jedan udžbenik, i treće više ne može da ga koristi. Mi nemamo takvih stručnjaka. A zna se da je problem knjige za nas još uvek veliki. Za nas bi bilo veoma značajno, znači, kada bi naši ljudi mogli ovde da nauče taj zanat. Mislim da je Narodna biblioteka u Beogradu zainteresovana za takvu vrstu saradnje.

Postoji još jedno područje — opet mislim na ove srednje kadrove — oblast izdavačke delatnosti. Nama je praktično tu potrebno sve, od proizvodnje do difuzije, do rasturanja. Pa, isto tako i na planu upravljanja i organizacije, unutar tih izdavačkih kuća. Takođe bi nam vaše iskustvo bilo izuzetno korisno kada je reč o upoznavanju tržišta, ili o načinu obezbeđivanja plasmana. Mislim da je BIGZ zainteresovan za saradnju te vrste.

Zatim, u oblasti radija i televizije: mi smo u Novom Sadu imali prilike da čujemo da oni obezbeđuju program na pet jezika. To je ogromno iskustvo. A vi znate da se to nama u Africi postavlja kao veliki problem, jer imamo mnogo jezika. I tu bismo mogli mnogo da naučimo, ako postoji mogućnost da pošaljemo ljude.

Ta saradnja na obrazovanju srednjeg stručnog kadra — za rad u muzeju, biblioteci, grafičkim umetnostima, izdavačkoj delatnosti, i u oblasti informisanja — dovoljna je da se u početku ograniči na tih pet-šest sektora; a kasnije ćemo videti možemo li je proširiti na druge oblasti.

Razmišljali smo, konkretno, i o filmskoj koprodukciji, recimo u izradi dokumentarnih filmova. Mi znamo da vi tu imate veliko iskustvo i mogli biste nam pomoći da vidimo na koji način da najbolje prezentiramo našu političku, društvenu, kulturnu situaciju. Zatim, Novi Sad, s obzirom na svoje iskustvo o kojem sam maločas govorio, kada je reč o višejezičkom području, da nam pomogne da pravimo televizijske emisije za područje koje je višejezično, i da nam na taj način otvori vrata. Zatim, postoji jedan predlog o saradnji na izradi jedne enciklopedije koja bi trebalo da da prikaz civilizacije afričkih zemalja. U tom smislu postoje već kontakti između „Prosvete” i izdavačkih kuća u našim zemljama. Vama je sigurno poznata činjenica da je „Prosveta” već objavila neka književna kao i neka druga naučna dela afričkih pisaca. To znači da postoji plodan dijalog uspostavljen između izdavačkih kuća, postoje već neki rezultati, ali mislimo da bi na planu izdavačke delatnosti trebalo nastaviti saradnju. Mi bismo vašim izdavačkim kućama mogli da šaljemo određena dela koja smatramo da su značajna za upoznavanje naše književnosti, naše nauke, koja biste vi štampali.

Mislim da je isto tako neophodno — Vi ste to pomenuli i ja vam se ovim priključujem — da intenzivno sarađujemo na pripremi Konferencije 1981. godine, podstičemo kulturnu saradnju ne samo između Jugoslavije i članica našeg Instituta, nego i šire, između nesvrstanih zemalja i zemalja u razvoju. Ova Vaša inicijativa i ovo što ste nam konkretno dali vrlo je korisno. Što se Afričkog instituta tiče mi ćemo svakako, takođe, razmotriti taj plan akcije, globalne akcije, a u skladu sa preporukama i zaključcima Samita nesvrstanih, posebno VI Samita, u vezi sa akcijama koje treba preduzeti u oblasti kulture. Mislim da bi u tom smislu bilo dobro ako bismo razmotrili i mogućnost izrade studija koje bi obrađivale teme kulture i obrazovanja, naučnih istraživanja i tehnologija i informisanja.

To bi bilo ono što sam ja želeo da kažem, a što je u skladu sa onim što ste Vi već govorili, kao i u skladu sa razgovorima, predlozima, sugestijama i idejama koje smo dobili kako u Beogradu tako i u Novom Sadu i Zagrebu.

Krsto Bulajić: Hteo bih da se zahvalim gospodinu Kosuu na ovom izvanrednom izlaganju, posebno na vrlo konkretnim predlozima za unapređivanje saradnje, ne samo sa Afričkim institutom za kulturu. Mislim da je gospodin Kosu dao niz vrlo konkretnih predloga koji bi se mogli ugraditi u bilateralnu saradnju sa mnogim afričkim zemljama, jer je govorio o za-

jedničkim problemima sa kojima se suočavaju afričke zemlje. Pored toga, mislim da se iznete ideje mogu ugraditi i u akcioni program i preporuke nesvrstanih zemalja koje se odnose na kulturnu i obrazovnu saradnju između svih zemalja u razvoju.

Posebno mi se dopada što su ove ideje i predlozi realni, što ih je moguće ostvariti uz odgovarajuće zalaganje naših institucija, od kojih i potiču mnogi od ovih predloga. Mislim da nam je gospodin Kosu pomogao i time što nas je malo usmerio u programiranju kulturne i obrazovne saradnje sa afričkim zemljama. Iskreno govoreći, možda neke od ovih akcija i predloga, koje je on dao, mi ne bismo ni predložili, polazeći od toga da to možda nije toliko značajna akcija, jer ne poznajemo dovoljno situaciju. Sve ove predloge treba ozbiljno da razmotrimo i da ih konkretno razradimo, kako kroz program saradnje sa Institutom, koji vodi gospodin Kosu, tako i u bilateralnim programima saradnje.

Sada bih zamolio predstavnike naših institucija, organizacija, UNESKO-a, udruženja, izdavačke delatnosti, da iznesu, ako imaju još neke predloge i da komentarišu neke od datih predloga.

Vaso Milinčević: Istupajući u ime Narodne biblioteke Srbije mogu da kažem da su ovi *Dani Afričke kulture*, po značaju i dometu, po tome koliko su doprineli da upoznamo kulturu Afrike, po broju veza koje su uspostavljene, premašili ograničenje koje im je vreme nametnulo.

Narodna biblioteka Srbije — da ne ponavljam ono što je već rečeno — ima mnogo mogućnosti za saradnju u sasvim konkretnim programima. Narodna biblioteka je zainteresovana za pokretanje dugoročnijeg programa saradnje sa zemljama u razvoju uopšte, i naravno sa zemljama Afrike, na području plasmana knjige u biblioteke zemalja u razvoju, kojima odgovara ova vrsta saradnje. To se inače ispoljava porastom broja biblioteka koje se javljaju kao partneri za razmenu knjiga. Ta saradnja sa nekim afričkim zemljama već postoji: sa Alžirom, Angolom, Egiptom, Senegalom, Tunisom, Ugandom, Kenijom, itd. Mi smo učestvovali u nekim izložbama i ranije (1975) u Senegalu. Smatramo da na mnoge predloge gospodina Kosua možemo najneposrednije odgovoriti i nekim gotovim programima. Reč je upravo o mogućnosti obučavanja kadrova za konzerviranje knjiga, i uopšte, spomenika kulture — iz oblasti pisane reči; zatim, možemo obučavati

kadrove u štampanju knjiga, i to u jednom potpunijem programu šireg tehničkog osposobljavanja. Zatim, mislimo da možemo da pružimo gotove programe za stručnjake iz više zemalja — seminare, kurseve; zatim, pojedini stručnjaci mogli bi da borave na studijskom boravku u našoj biblioteci. A osim toga, smatramo da se u Narodnoj biblioteci stvara i mogućnost osnivanja jednog centra, bibliografskog centra, koji bi obrađivao literaturu Afrike, pa bismo mogli i da obučavamo kadrove koji bi se bavili problemima bibliografije, problemima informacija, jer imamo centar za referalnu delatnost, centar za naučne informacije. Naravno, svi konkretni programi bili bi dati, ili u dogovoru sa Centrom za kulturu iz Dakara ili po nekim bilateralnim programima, jer su neke zemlje upravo već tražile ovakvu pomoć, Angola, Irak, na primer. Mislimo da bi ovim oblicima saradnje trebalo pristupiti sistematičnije. I naravno, celovitije, kroz razmenu knjiga, publikacija, i drugih vidova informacija koje su vezane za biblioteku i bibliotečku delatnost.

Dodao bih, da su Narodnu biblioteku u proteklom periodu posetile delegacije iz brojnih zemalja Afrike — Alžira, Angole, Bocvane, Burundija, Gvineje Bisao, Gane, Gabona, Libije, Konga, Luande, Somalije, Sudana, Tanzanije, Togo, ali smatramo da su to bili samo početni koraci u upoznavanju, koji će omogućiti da naša saradnja ne bude na nivou deklarativnih nego i konkretnih, neposrednih programa.

Puniša Pavlović: Kao što istaknuše predgovornici, ovi *Dani* se, po svome značaju (ako sad uložimo i dodatne napore) mogu pretvoriti u manifestaciju sa dalekosežnim posledicama. Stvarno se retko, za jedno manje-više kratko vreme, čuje toliko mnoštvo, konkretnih ideja, koje mogu da odigraju vrlo značajnu ulogu u daljem razvoju kulturne saradnje između jugoslovenskih i afričkih naroda. Iskreno govoreći — među nama su organizatori koji su najneposrednije učestvovali u pripremama — kada smo krenuli u ovu akciju možda ni sami nismo bili svesni koliko će ona, zahvaljujući našim gostima, i učesnicima, stručnjacima u svojim oblastima, a i nama, da pruži mogućnost da sagledamo puteve kojima u ovoj saradnji treba da se ide dalje.

Utoliko se ja ne bih vraćao na konkretne predloge, izuzev što bih rekao da mislim da su svi apsolutno prihvatljivi, i da sad zavisi od naše umešnosti, od upornosti i sposobnosti, kako ćemo ih ostvariti. A, u tom pogledu, čini mi se da postoje velike praktične mogućnosti, pa ako gospodin Kosu neće loše da me shvati — ja pomalo, naravno, verujem i u papire. Naime,

sa brojnim predlozima koje smo čuli trebalo bi upoznati mnogo šire krugove nego što je ovaj, oko ovog stola.

Drugo, čini mi se da sada obostrano treba da razmotrimo načine na koje bismo te ideje ostvarili. Što se tiče UNESKO-a, ja bih mogao odmah ovde da kažem, da mi pred sobom imamo 21. Generalnu konferenciju, koja je značajna i sa gledišta sagledavanja konkretnih mogućnosti, uključiv i finansijske mogućnosti, da se dobar deo pomenutih akcija pretvori u delo. Na primer, u UNESKO-u, koliko mi je poznato, godišnje se podeli 2.000 stipendija; neka se jedan deo tih stipendija, a verujem da ćemo to uspeti, dodeli i za konkretne akcije koje su ovde pomenute. Isto tako, u okviru UNESKO-a postoje različite akcije, i različiti fondovi — drug Bulajić ih je takođe naveo, koji isto tako predstavljaju značajna dodatna finansijska sredstva, tako da se i neke akcije koje prevazilaze boravak jednog stručnjaka, mogu realizovati iz malo širih sredstava.

Treće, mislim da akcioni program koji je izradio naš Savezni zavod za međunarodnu nauku, prosvetno-kulturnu i tehničku saradnju u potpunosti odražava jednodušan stav Jugoslovenske komisije za saradnju sa UNESKO-m o saradnji u oblasti kulture i obrazovanja između nesvrstanih zemalja, — da bi ta osnovica mogla da nam posluži i prilikom saradnje naših delegacija tokom 21. Generalne konferencije. Ako bih smeo da zamolim gospodina Kosua za jedan dodatni napor, koji bi se sastojao u tome da članice Afričkog instituta za kulturu što hitnije obaveste o svemu ovom što smo mi govorili, kako bismo se na Generalnoj konferenciji i jedni i drugi mogli pozivati na zaključke do kojih smo ovde došli.

Kad govorimo o UNESKO-u, istakao bih da smo mi imali vrlo korisnu saradnju u oblasti filma i obrazovanja kadrova u filmu; bilo je čak nekoliko akcija u okviru UNESKO-ovih programa, i ne vidim zašto te programe ne bismo koristili i dalje. Mislim da ovde nije slučajno pomenut Jugoslovenski institut za novinarstvo, koji pruža izvanredno značajnu pomoć polaznicima iz zemalja u razvoju, uključiv i zemlje Afrike. Završio bih jednim zapažanjem: kada bi neko brojao reči ovde najčešće izgovorene, video bi da su to „mi“ i „zajedno“. Već je i taj podatak dovoljno rečit.

Bazil Kosu: Ja bih hteo samo da dodam nešto. Naime, mi imamo, naravno, i tradiciju usmenoga govora, izražavanja. Ali imamo isto tako, u Africi, jako mnogo zemalja — ovde neću da ih navodim — koje su na bilateralnom planu

potpisale sporazume o saradnji, govorim o afričkim zemljama — međusobno, ili sa nekim drugim — koje nisu afričke zemlje; potpisale su te sporazume, parafirale, sve se je to lepo odvijalo, a posle toga nikad nisu seli za jedan ovakav sto, da razmene iskustva i da konkretno govore o određenim teškoćama, problemima, u toj saradnji. U tom smislu ja sam dao prednost jednom ovakvom skupu, dijalogu, spontanom neposrednom razgovoru. Po mome mišljenju, to daleko prevazilazi svaki sporazum, svako mrtvo slovo na papiru. Ali, da bi do ovoga došlo, svakako je bilo potrebno razmeniti i pisma i dogovoriti se. Mislim da ipak ovaj sastanak, s obzirom na sadržaj pojedinih izlaganja, ukazuje na mogućnost velike saradnje, u oblastima koje nas interesuju, i na velike perspektive. Jer, naš Institut (ja sam direktor tog instituta) sada obuhvata 19 zemalja. Jednog dana naš će Institut imati mnogo više od 19 zemalja; prema tome, perspektive razvoja i unapređivanje naše saradnje su bogate.

